13-AMALIY MASHG'ULOT. Graflarni analitik usulda berilishiga ko'ra chizish. Oddiy graf. Multigraf, psevdograf. Graf uchlarining darajalari va kirralari sonini topish. Graflar ustida amallar. Graflarning qo'shnilik va insidentlik matrisalari. Qo'shnilik va insidentlik matrisalariga kura grafni yasash

Reja:

- 1. Graflar nazariyasiga oid asosiy tushunchalar.
- 2. Mustaqil bajarish uchun masala va topshiriqlar
- 3.Graflar ustida amallar

1. Graflar nazariyasiga oid asosiy tushunchalar

Graflar nazariyasi fani – chiziqlar va nuqtalardan tuzilgan bazi bir geometrik konfiguratsiyalar toʻgʻrisidagi masalalarni Echishda ishlatiladi. Bunday masalalarni yechishda, geometrik konfiguratsiyalarda nuqtalar bir –biri bilan toʻgʻri chiziq yoki yoy bilan birlashtirilganmi, bularning uzunligi qancha kabi faktorlar e'tiborga olinmaydi. Eng muximi shundaki, har bir chiziq qandaydir berilgan ikkita nuqtani birlashtirayapti. Shunday qilib, grafning ta'rifini quyidagicha berishi mumkin.

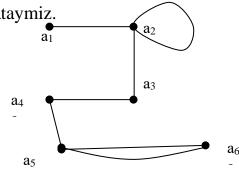
13.1-Ta'rif. To'plam $V=\{a_1,a_2,...,a_n\}$ va V to'plamdan olingan juftliklar $E=\{(a_{i1},\,a_{i1}),...,(a_{ik},\,a_{ik})\}$ naboriga Graf deyiladi.

V toʻplamdagi $a_1,...,a_n$ lar qandaydir ob'ektlar boʻlib G grafning uchlari deyiladi. E toʻplamdagi har bir $(a_{i1},\,a_{j1}),...,(a_{ik},\,a_{jk})$ juftlik Grafning qirralari deyiladi.

Agar (a_i, a_j) qirra berilgan boʻlsa, u holda a_i, va a_j uchlar birlashtirilgan deyiladi.

13.1-Misol. Agar $V=\{a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6, a_7,\}$ va $E=\{(a_1,a_2)(a_2,a_2)(a_2,a_3)(a_3,a_4)(a_4,a_5)(a_5,a_6)(a_6,a_5)\}$ boʻlsin, u holda V va E toʻplam G grafni hosil qiladi.

13.2-Ta'rif. Grafning uchlarini tugunlar, 2 ta uchini birlashtiruvchi chiziqni qirralar deb ataymiz.

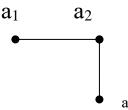


13.3-Ta'rif. Grafning ikkita tuguni umumiy qirra bilan o'zaro bog'langan bo'lsa, ular qo'shni tugunlar deyiladi.

13.4-Ta'rif. Agar G ning 2 ta qirrasi umumiy tugunga ega bo'lsa, ular qo'shma qirralar deyiladi.

13.2-Misol.

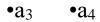
(a₁ a₂) qirra (a₂ a₃) qirraga qoʻshma, chunki a₂ umumiy tugunga ega.



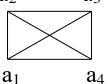
13.5-Ta'rif. Birort... zugunni o'zini - o'ziga bog'laydigan qirraga sirtmoq deyiladi.



13.6-Ta'rif. Barcha tugunlari yolg'iz tugundan iborat graf nol (bo'sh) graf deyiladi. $\bullet a_1 \quad \bullet a_2$



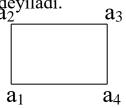
13.7-Ta'rif.Agar G grafning barcha tugunlari oʻzaro bogʻlangan boʻlsa, bunday graf toʻliq graf deyiladi. a_2 a_3



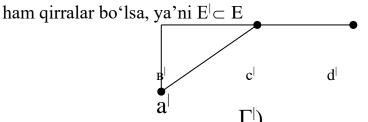
13.8-Ta'rif.Agar G grafning barcha qirralarida yoʻnalish koʻrsatilgan boʻlsa, bunday graf yoʻnaltirilgan graf deyiladi<u>a</u>2 a<u>3</u>

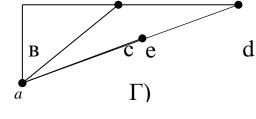


13.9-Ta'rif. Agar G grafning qirralarida yoʻnaltirish koʻrsatilmagan boʻlsa, u holda graf yoʻnaltirilmagan graf deyiladi.



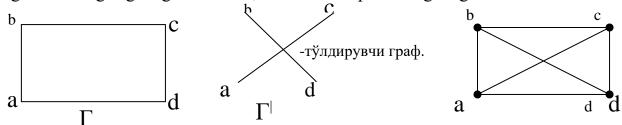
13.9-Ta'rif. $G^{||}$ graf G grafning qismi deyiladi, agar $G^{||}$ ning tugunlari to'plami G ga tegishli bo'lsa, ya'ni $V^{||} \subseteq V$ bo'lsa, hamda $G^{||}$ ning barcha qirralari G ning





$$V = \{a, v, c, d\}, V = \{a', b', c', d'\}, V' \in V$$

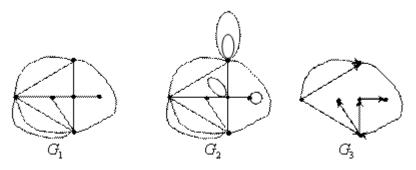
13.10-Ta'rif. G' Graf G grafning to'ldiruvchisi diyiladi, agarda uning barcha tugunlari G grafga tegishli bo'lib, birorta ham qirrasi G ga tegishli bo'lmasa.



- **13.11-Ta'rif**. a) Agar grafda takroriy (karrali) qirralar mavjud bo`lsa, bunday grafga **multigraf** deyiladi.
- b) Agar grafda karrali qirralar bilan birga uchni o`z-o`zi bilan tutashtiruvchi ilmoqlar ham mavjud bo`lsa, bunday grafga **psevdograf** deyiladi.
- c) Yo`nalishga ega bo`lgan qirralari mavjud graf **oriyentirlangan graf** (orgraf) deyiladi.

Orgrafning qirralari ularning yo`nalishini ko`rsatuvchi strelkalar bilan belgilanadi.

13.3-Misol:



- G_1 multigraf, G_2 psevdograf, G_3 oriyentirlangan multigraf.
- 13.12-Ta'rif. Agar V to plamning quvvati n ga teng bo lsa, n soni **grafning** tartibi deyiladi.
 - **13.13-Ta'rif.** Agar V to plamning quvvati n ga teng bo lsa, E to plamning quvvati m ga teng bo lsa, graf (n, m) graf deyiladi.
 - **13.14- Ta'rif**. Agar berilgan uch qirraning oxiri bo`lsa, qirra va uch **intsident** deyiladi.

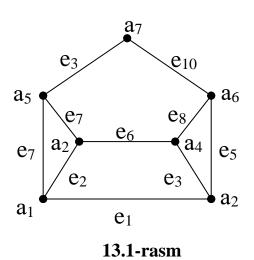
Qoʻshmalik(insidentlik) matritsasi. Bizga G yoʻnaltirilmagan graf berilgan boʻlib, u chekli boʻlsin. Aytaylik (a_1, \ldots, a_n) , G grafning qirralari boʻlsin. U holda qoʻshmalik matritsasi $||A_{ij}||$, i=1,m,j=1,n m ta qator va n ta ustundan iborat boʻladi, A_{ij} matritsaning ustunlariga G ning tugunlari, qatorlariga G ning qirralarini mos qoʻyamiz. U holda

$$A_{ij} = \begin{cases} 1, agar \ e_i qirra \ a_j \ tugungaqo'shmabo'lsa. \\ 0, aksholda. \end{cases}$$

qoidadan foydadanib qo'shmalik matritsasini hosil qilamiz.

13.3-Misol.

	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6	a_7
e_1	1	1	0	0	0	0	0
e_2	1	0	1	0	0	0	0
e_3	0	1	0	1	0	0	0
e_4	1	0	0	0	1	0	0
e_5	0	1	0	0	0	1	0
e_6	0	0	1	1	0	0	0
e ₇	0	0	1	0	1	0	0
e ₈	0	0	0	1	0	1	0
e ₉	0	0	0	0	1	0	1
e_{10}	0	0	0	0	0	1	1



Agar G yoʻnaltirilgan graf boʻlsa, u holda

$$\begin{bmatrix} -1, agar a_j - tugun e_i - qirraning boshlanishi bo'lsa. \end{bmatrix}$$

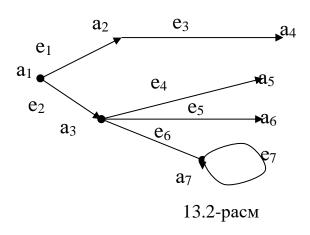
$$|1, agar a_{i} - tugun e_{i} - qirraning oxiribo' lsa.$$

$$A_{ij} = \left[0, agar \ a_j - tugun \ e_i - qirraga \ qo'shma \ bulmasa.\right]$$

$$\begin{cases} -1, agar \ a_{j} - tugun \ e_{i} - qirraning \ boshlanishi \ bo'lsa. \\ 1, agar \ a_{j} - tugun \ e_{i} - qirraning oxiribo'lsa. \\ A_{ij} = \begin{cases} 0, agar \ a_{j} - tugun \ e_{i} - qirraga \ qo'shma \ bulmasa. \\ 2, agar \ a_{j} - tugun \ sirtmoq \ bo'lib \ e_{i} - qirraga \ qo'shma \ bo'lsa. \end{cases}$$

qoidadan foydadanib qo'shmalik matritsasini hosil qilamiz.

13.4-Misol.



Qo'shnilik matritsasi. Faraz qilaylik G graf yo'naltirilmagan bo'lsin. Grafning qoʻshnilik matritsasida Aii ning ustunlariga ham qatorlariga ham grafning tugunlarini mos qo'yamiz. U xolda

$$\begin{cases} 1, \, agar \ \, a_i \, va \, a_j \, tugunlar \, qushni \, bo'lsa. \\ 0, \, aks \, holda. \end{cases}$$

qoidadan foydadanib qo'shnilik matritsasini hosil qilamiz.

13.5-Misol. 13.1-rasmda keltirilgan yoʻnaltirilmagan graf uchun qo'shnilik matritsasi quyidagicha bo'ladi.

a ₂ a ₃ a ₄ a ₅ a ₆ a ₇
1 1 0 0 0 0
0 0 0 0 0 0
-1 0 1 0 0 0
0 -1 0 1 0 0
0 -1 0 0 1 0
0 -1 1 0 0 1
0 0 0 0 0 2

$a_2 \ a_3 \ a_4 \ a_5 \ a_6$	a_7
1 1 0 1 0	0
0 0 1 0 1	0
0 0 1 1 0	0
1 1 0 0 1	0
0 1 0 0 0	1
1 0 1 0 0	1
0 0 0 1 1	0

G yo'naltirilgan graf bo'lsin. U holda qo'shnilik matritsasi Aii ning ustunlariga ham satrlariga ham grafning tugunlarini mos qoʻyamiz. Uholda

 $\begin{cases} 1, \ agar \ a_i \ tugun \ a_j \ tugunning \ boshlanishi \ bo'lsa. \\ 0, \ agar \ a_i \ tugun \ a_j \ tugunga \ qo'shnibolmasa \ va \ a_i \ tugun \ a_j \ tugunning \ oxiri \ bo'lsa. \end{cases}$ qoidadan foydadanib qo'shnilik matritsasini hosil qilamiz.

13.6-Misol. 13.2-rasmda keltirilgan yoʻnaltirilgan graf uchun qoʻshnilik matritsasi quyidagicha boʻladi.

a ₂ a ₃ a ₄ a ₅ a ₆ a ₇
1 1 0 0 0 0
0 0 1 0 0 0
0 0 0 1 1 1
0 0 0 0 0 0
0 0 0 0 0 0
0 0 0 0 0 0
0 0 0 0 0 1

2. Mustaqil bajarish uchun masala va topshiriqlar

2.1. Graflar ustida amallar

Quyidagi keltirilgan yunaltirilgan va yunaltirilmagan graflar uchun:

- 1) Grafni tuldiruvchisini toping.
- 2) Grafni kism grafini toping.
- 3) Ko'shmalik matritsani tuzing.
- 4) Ko'shnilik matritsani tuzing.

